

TÜRK ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938) TÜRKİYE-İSVİÇRE İLİŞKİLERİ

TURKEY-SWITZERLAND RELATIONS IN THE LIGHT OF TURKISH ARCHIVE DOCUMENTS IN THE ATATÜRK PERIOD (1923-1938)

Elif ÇAKMAK¹

Öz

"Diplomasi" Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre uluslararası ilişkileri düzenleyen anlaşmalar bütünü olarak tanımlanır. Aynı zamanda yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi, güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik olarak tanımlanmıştır. Değişen dünya şartları, yaşanan siyasi, askeri, ekonomik dönüşümler sonucunda yaşanan savaşlar ülkeleri barışçıl yollarla devletlerarası ilişkileri geliştirmeye yöneltmiştir. Savaş yolu ile istediğini elde edemeyen ülkeler geliştirmiş oldukları diplomasi ile elde etme yolunu tercih etmişlerdir. Türkiye de kurulduğu günden beri bu uluslararası kuruluşlar arasında yer almaya çalışmıştır. Türkiye'nin Atatürk Dönemindeki dış politika hedeflerinin ve uluslararası ilişkilerinin yürütülmesine hâkim olan düşünce, kendi kaderine hâkim olan Millî bir Türk Devleti olmaktır. Yeni Türk Devleti, bir yandan iç düzende resmî kurumsal organizasyonunu yeniden inşa ederken, bir taraftan uluslararası alanda kendini kabul ettirmeye çalışırken, diğer taraftan da ilişkide bulunduğu devletlerle iyi geçinmeyi amaç edinmiştir. Bu temel düşünce doğrultusunda Türkiye birçok devletle olduğu gibi İsviçre ile siyasi, hukuki, diplomatik, ticari ve askeri ilişkiler kurmuştur. İki ülke arasındaki iyi ilişkiler elçiliklerin açılması, birçok alanda yapılan anlaşmalar sayesinde karşılıklı güvene dayanan bir diplomasiyi oluşturmuştur. Türkiye-İsviçre ilişkileri iki ülkenin temelde millî bağımsızlık ilkesine dayanan bir yol izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Türkiye, İsviçre, Ticaret, Kanun, Elçilik.

Abstract

"Diplomacy" is defined as the set of agreements regulating international relations according to the Turkish Language Association Dictionary. At the same time, the job of representing one's country in a foreign country and at international meetings has been defined as the mastery and resourcefulness shown during a difficult negotiation. Changing world conditions and wars as a result of political, military and economic transformations have led countries to develop interstate relations through peaceful means. Countries that could not get what they wanted through war preferred to achieve it through diplomacy. Since its establishment, Turkey has tried to be among these international organizations as well. The idea that dominated Turkey's foreign policy goals and international relations during the Atatürk Era was to be a National Turkish State that was in control of its own destiny. While the New Turkish State was rebuilding its official institutional organization in the domestic order, trying to establish itself in the international arena, it also aimed to get along well with the states it had relations with. In line with this basic idea, Turkey has established political, legal, diplomatic, commercial, and military relations with Switzerland, as with many states. Good relations between the two countries have created a diplomacy based on mutual trust, thanks to the opening of embassies and agreements made in many areas. Turkey-Switzerland relations have followed a path based on the principle of national independence of the two countries.

Keywords: Diplomacy, Turkey, Switzerland, Trade, Law, Embassy.

¹ Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Bölümü, cakmakelif742@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5885-0628.

Extended Abstract

Switzerland and Turkey are two countries located in different geographies and have gone through different nationalization processes. We can say that relations with Switzerland, dating back to 1899-1900, started as a result of the Ottoman ambassador in Brussels being appointed as the Swiss ambassador. Before explaining the relations that started with Turkey, talking about the general situation of Switzerland will help the article to be better understood. At the same time, it will better reveal why Turkey is closely interested in Switzerland in foreign policy. In 58 BC, the region containing Europe's smallest country, Switzerland, was named Helvetia.

After the Celtic tribes living in the region were defeated by the Roman Empire, sovereignty passed to the Roman Empire. With the subsequent Germanic raids, Germans settled in the Rhine and lower Aar regions, thus forming the German-speaking center of Switzerland. The French-speaking region of the country was formed by the Germanic Burgundians, who conquered the west of the country in the 5th century. The history of Switzerland was intertwined with the history of Germany between the 11th and 17th centuries. The foundations of the Swiss Confederation were laid in 1291 with the agreement between three German-speaking regional communities stipulating solidarity against the Habsburg Dynasty.

In the 13th century, a confederation was formed by the merger of three cantons named Uri, Schwyz and Underwalden. The name Switzerland comes from Schwyz, the largest of the cantons. Today's Swiss Confederation was established on August 1, 1848. In general, Switzerland has maintained a neutral state policy since the day it was founded. This has ensured that Switzerland remains out of war in case of any war. This status imposes various obligations on Switzerland and other states. For example, While Switzerland avoids actions that are incompatible with its neutrality, other states will not invade it, will respect its territorial integrity, and will not interfere with its sovereignty. Switzerland, which accepted secularism in 1909, became a member of the League of Nations in 1920, but left in 1938, just before the Second World War, on the grounds of full neutrality. It became a member of the United Nations on 10 September 2002.

The extent of political and economic relations between Turkey and Switzerland has undoubtedly been determined by the legal status of citizens living in both countries. It is possible to say that the beginning of the relations between the newly established young Republic of Turkey and Switzerland was marked by the planned revolutions in the field of law. In the process of establishing the legal infrastructure of the Republic of Turkey, the method of adopting the laws of contemporary countries was preferred. The period when the two countries officially started to come into close contact was the London Conference process. It is noteworthy that during this period, many Swiss citizens made requests to the Swiss Government regarding citizenship in Turkey and working as workers in Turkey. This situation caused the Swiss Government to take a close interest in Turkey and enabled the development of relations. This situation enabled the development of diplomacy between the two countries, focusing on trade and legal fields. Especially during the preparation of the civil law, it was decided that it could be taken from the German, Swiss or French Civil Code, which were considered the three major civil codes of the period. As a result of the evaluations, the Civil Code and the Code of Obligations, adopted in Switzerland in 1912, were adopted. The reason why these laws were taken from Switzerland is because it was new and democratic.

The Turkish Grand National Assembly evaluated the Swiss Civil Code as more harmonious than the German Civil Code and more contemporary than the French Civil Code. It can be said that because the language of the Swiss Civil Code is French, the majority of Turkish lawyers know French much better, and some lawyers studied in France, the laws were taken from Switzerland. The innovations made in the Civil Code are of great importance for Turkey. The prepared Turkish Civil Code also led to changes in social relations with its regulations regarding domestic relations. It is especially important in terms of rearranging the position, rights and responsibilities of Turkish women within the family and society. In addition to the legal laws between the two countries, many commercial, military, economic and educational agreements were signed. The majority of these agreements were obtained as a result of research in the fields of citizenship and trade.

The purpose of this study is to analyze the relations of the newly established Turkish state with Switzerland in foreign policy in line with archival documents and to use the information obtained in scientific research to bring it to the world. Another purpose of the article is to allow readers to examine the relations between the two countries more comprehensively, based on the information provided. It is aimed to reveal what foreign policy implemented in line with Mustafa Kemal Atatürk's principle of "peace at home, peace in the world" has brought to Turkey. In the study, Turkish Archive Documents, Turkish Grand National Assembly Minutes, first-hand sources and books, articles, research and review works written about the period have been used.

GİRİŞ

Devletler dış politikada belirli amaçlara ulaşmak ve varlıklarını sürdürmek için rasyonel hedefler belirleyip, o doğrultuda hareket etmelidir (Gönlübol, 1976, s. 86). Devletlerin dış politika amaçlarını gerçekleştirmek, dış dünyaya karşı çıkarlarını korumak için belirledikleri dış politikaları, belirgin bazı dış politika stratejileri benimsenerek yürütmelidir. Dış politika stratejisi genel anlamıyla; devletlerin dışarıya karşı tutum ve davranışlarını, dışarıyla olan bağlantılarını, iç ve dış amaçlara ulaşmak için izlediği yön ve kararlar topluluğudur (Gönlübol ve Sar, 1990, s. 64). Devletlerin, belirledikleri dış politikayı kesintisiz sürdürmek için, değişen şartlara göre düzenlemekle birlikte temel bir dış politika stratejisi belirlemeleri oldukça önemlidir. Devletlerin başlıca dış politika stratejilerini; tarafsızlık, yalnızlık, bağlantısızlık ve ittifak oluşturma olarak dört başlıkta toplanabilir (Sönmezoğlu, 2005, s. 293).

Türkiye'nin Atatürk Dönemindeki dış politika hedeflerinin ve uluslararası ilişkilerinin yürütülmesine hâkim olan düşünce, kendi kaderine hâkim olan Millî bir Türk Devleti olmaktır (Akşin, 1991, s. 7). Bu temel düşünce doğrultusunda Millî Mücadele Hareketi'nin başlıca amacı Misak-ı Millî sınırları içinde bağımsız ve egemen bir Türkiye yaratmaktır (Atatürk Araştırma Merkezi, 1945, s. 78). Cumhuriyet'in ilanının ardından yeni Türk Devleti, bir yandan iç düzende resmî kurumsal organizasyonunu yeniden inşa ederken, bir taraftan uluslararası alanda kendini kabul ettirmeye çalışmıştır (Kültür Bakanlığı, 1981, s.56). Türkiye Cumhuriyeti Devleti, dış politikada Mustafa Kemal Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi doğrultusunda bir siyaset benimsemiştir (Bayur, 1973, s. 23).

Atatürk, barışa o denli önem veriyordu ki, bizzat ismini verdiği "yurtta Sulh cihanda sulh" ilkesi Türk dış politikasının geleneksel bir ilkesi haline gelmiştir (Budak, 2002, s. 149). Yurtta sulh; halkın devlete güvenini, devletin de içeride asayiş ve huzuru sağlamasını, dünyada sulh ise; uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını ve anlaşmazlıkların uluslararası hukuka dayanan barışçıl yollarla çözülmesini ifade etmektedir (Yalçın, 2000, s. 182). Bu doğrultuda Türkiye 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile birçok ülkeyle ticari, adli, askeri, siyasi ve hukuki anlaşmalar imzalamıştır (Ökçün, 1974, s. 7 & Soysal, 1993, s. 25). Bu devletlerden biri de Osmanlı Devleti döneminden başlayarak Cumhuriyet döneminde de dış politikada önemli bir yere sahip olan İsviçre'dir.

İsviçre ile Türkiye arasındaki siyasi münasebetler 19. yüzyılın sonlarında tesis edilmiştir. İsviçre Hükümeti ile ilk temaslar 1887 yılında Osmanlı Konsolosluğu açma görüşmeleri ile başlamıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HRSFR., 4/451/12, 03.11.1887). Yapılan görüşmeler 1897 yılında sonuç vermiş, İsviçre'nin Cenevre şehrinde bir Osmanlı Konsolosluğu açılması kararlaştırılmış (BOA, HRSFR, 4/551/1, 28.12.1896.). 1898 ise yılında Osmanlı Konsolosluğu açılmıştır (BOA, HRSFR, 4/551/30, 24.12.1897). 21 Mart 1900 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Karatodori Efendi, İsviçre Elçisi olarak atanmıştır (BOA, İHR, 365/16, 21.04.1900). Yaklaşık bir yıl sonra 1901 yılında ise göreve Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Salih Münir Bey elçi olarak atanmıştır (BOA, YPRKNMH, 8/59, 10.04.1901).

1915 yılından itibaren Bern'de mukim² Osmanlı Devleti elçileri görev yapmaya başlamıştır. 1915-1919 yılları arasında görev yapan Fuat Selim Bey, Bern'de yerleşik ilk Elçi olmuştur (BOA, İDUİT, 12/72, 27.07.1916 & BOA, HRSYS, 2105/56, 06.10.1915). Fuat Selim Bey dört yıllık görevinin ardından 1919 yılında görevden alınarak yerine Reşad Halis Bey atanmıştır (BOA, İDUİT, 1/51, 05.05.1919). Reşad Halis Bey'in bir yıllık görev süresinin ardından 1920-1922 yılları arasında ise Cevad Bey görev yapmıştır (BOA, İDUİT, 1/10, 28.04.1921 & BOA, BEO, 4678/350793, 29.04.1921).

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete geçiş sırasında ilişkiler kopmamış ve 1 Kasım 1922 tarihinden itibaren Türkiye adını kullanmaya başlayan Bern'deki Elçilik, Cumhuriyetin ilanından sonra Maslahatgüzar seviyesinde resmen faaliyetine başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ilk Maslahatgüzar Ahmet Rüştü Demirel 1923-1924 yılları arasında görev yapmıştır (Şimşir, 2006, s. 33). Kendisinden sonra göreve Refik Birgen atanmıştır (BOA, HRİM, 146/68, 11.06.1925). Maslahatgüzar olarak Refik Bey 1924-1925 yılları arasında görev yapmıştır (Şimşir, 2006, s. 33).

Cumhuriyet döneminin ilk İsviçre Elçisi olarak ise Mehmet Münir Erteğün atanmıştır (BCA, 30-11-1-0, 5/4/10, 20.05.1924). Güven mektubunu 1 Ekim 1925 tarihinde sunmuştur. Mehmet Münir

² Kalıcı, daimi elçilik için kullanılan kelimedir.

Bey'den sonra göreve Cemal Hüsnü Taray atanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 14/61/11, 14.9.1930). Cemal Hüsnü Bey, 1930-1936 yılları arasında Türkiye'nin Bern Elçiliği görevini yerine getirmiştir (Hariciye Vekâleti Yıllığı, 1959, s. 12). Cemal Hüsnü Bey'in ardından göreve Vasfi Menteş tayin edilmiştir (Türk Dışişleri Arşivi (TDA), 540/44665/214791, 08.04.1936). Vasfi Bey elçilik görevini 1936-1942 yılları arasında yürütmüştür (Şimşir, 2006, s. 33).

İsviçre ise Türkiye'deki ilk temsilciliğini 1928 yılında İstanbul'da açmıştır. İsviçre Elçiliği görevine Henri François Martin tayin edilmiştir (TDA, 540/44665/214792, 16.10.1928.). 1934 yılında ise İsviçre Elçiliği Ankara'ya nakledilmiştir (TDA, 540/44699/215012, 05.10.1932). 1937 yılına kadar elçilik görevine devam eden Henri François Martin'in yerine İsviçre Elçiliğine 1937 yılında Etienne Lardy tayin edilmiştir (TDA, 540/44665/214767, 12.10.1937). İsviçre'deki Türk diplomatik temsilciliğin düzeyi, 1953 yılında Büyükelçilik seviyesine yükseltilmiş; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyükelçisi" unvanını kullanan ilk temsilci olmuştur.

Bu makalede Türkiye ile İsviçre arasında gerçekleşen siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, sağlık vb. alanlardaki ilişkileri Türk Arşiv Belgeleri ışığında ele alınmıştır. Arşiv belgelerinin yanı sıra birinci elden kaynaklar, TBMM Zabıt Cerideleri, Tutanaklar, kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu konunun seçilme amacı yüz yıllık Cumhuriyet Tarihi'nin dış politikasını dönemin şartları göz önünde bulundurularak değerlendirmek ve gelecekte diplomasi alanında yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır.

1. TÜRKİYE- İSVİÇRE ARASINDA SİYASİ İLİŞKİLERİN BAŞLAMASI

Türkiye ile İsviçre arasındaki yakın ilişkilerin kurulması 1922 yılına denk gelmektedir. Bu dönemde Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nın son safhasında olup savaşı sonlandıran barış görüşmeleri süreci içerisindeydi. İsviçre bu dönemde çeşitli ilmî araştırmalar amacıyla olan veya siyasi faaliyetleri sebebiyle yurtdışına çıkan Türk gençlerinin yöneldiği bir ülke olmuştur. 19. yüzyılda fikir ve savaş durumunda, Jön Türkler, İttihat ve Terakkicileri, ikinci anavatani halini almıştır.

İsviçre için Türkiye ise zaman içerisinde Alman ve Avusturyalıların yanı sıra, İsviçreli uzmanların çalışmak için başvurduğu bir ülke halini almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın son bulduğu günlerde dahi, İsviçreli mühendisler, Türkiye'de çalışmanın mümkün olup olmadığını araştırmışlar ve Ekim 1918 tarihinde İsviçre Federal Konseyine çok sayıda başvuru yapmışlardır. Dönemin İsviçre gazetelerinde, Türkiye'nin istihdam etmek üzere mühendise ihtiyaç duyduğu ve bu amaçla Bern Elçisi vasıtasıyla İsviçre Federal Konseyine başvuruda bulunduğu haberleri bile yazılmıştır. Gündeme gelen bu haberler Türkiye'de çalışmak isteyen İsviçreli mühendisleri harekete geçirmiş ve Federal Konseye bu konuda bilgi istediklerini sunan mektuplar göndermişlerdir (Dumanlı, 2023, s. 1432).

Bu olayların yaşandığı döneme bakıldığında Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilip Mondros Ateşkes Anlaşması safhasındadır. Bu süreç savaşın kendisi için ağır yükümlülükler içerdiğinden İsviçre ile kurulabilecek herhangi bir anlaşma içerisine girebilecek durumda olmadığını göstermektedir. İsviçre'nin görüşü ise geleceği henüz net olarak belli olmayan bir ülke ile anlaşma masasına oturmanın bir sonuç getiremeyeceği yönündedir. Bu yüzden iki devlet bu dönemde kısmi olarak yakın görünse de resmi bir anlaşma yapılmamıştır. Bu durumun önemli sebeplerinden biri de İsviçre'nin bu dönemde Türkiye'de herhangi bir temsilciliğinin bulunmamasıdır.

İsviçre, 1919 yılı içerisinde Türkiye'de kendi temsilciliğini açmayı düşünmüş olsa da yıkılma sürecinde olan bir ülkede temsilcilik açmanın anlamsız olacağını düşünüp vazgeçmiştir. Fakat bu durum İsviçreli mühendisler ve İsviçre Ticaret ve Endüstri Derneği tarafından gündeme getirilmeye devam etmiştir. İsviçre'nin Türkiye ile resmî ilişkilerini ne zaman kuracağına yönelik sorular, Türkiye'nin Lozan Antlaşması görüşmeleri için İsviçre'ye geldiği günlerde gündeme gelmiştir. Bu durum Türkiye ve İsviçre ülke temsilcilerinin yakın temaslarda bulunma, fikir alışverişi yapmasına imkân sağlamıştır (Dumanlı, 2023, s. 1433).

1.1. Diplomatik İlişkiler

İsviçre'nin Lozan kentinde başlayan barış görüşmelerinde ülkesinin ev sahibi olmasının nedenini İsviçre Konfederasyon Reisi Haab barış konferansının açılış konuşmasında; *"Efendiler, Burada seçkin mümessillerini selamlamakla şeref bulduğumuz devletler, yakın Şark ihtilâflarına nihayet verecek olan sulh konferansın açılış toplantısını, bitaraf İsviçre vatandaşlarından birinin açması arzusunu lütfen izhar etmişlerdir.... İsviçre hükümet ve ahalisi, kendilerine gösterilen itimat sayesinde, bu memleketin*

göğsünde, manevi ve iktisadi ızdıraplar yükü altında ezilmiş olan insanlığa daha iyi bir istikbal ümidi vermeye hizmet edecek bir sulhün inkişaf ettiğini görürlerse, pek bahtiyar olacaklardır.” sözleriyle açıklamıştır (Bilsen, 1935, s. 12).

İsviçre Hükümeti'nin Türkiye ile temasları ise TBMM Hükümeti'nin Yunan kuvvetlerine karşı elde ettiği zaferin ardından başlamıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri 28 Ekim 1922'de TBMM Hükümeti'ni Lozan'da toplanacak olan barış konferansına davet etmiştir. Barış şartlarını görüşmek için konferansa önce Başvekil Rauf Orbay katılmak istemiştir. Fakat Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta konferansa kimin katılması gerektiği konusundaki düşüncesini; *“Bursa'da kaldığım günler zarfında, Refet Paşayı malum olduğu veçhile İstanbul'a gönderdim. İsmet Paşa'nın Heyeti Murahhasa riyaseti vazifesini ifa edebilip edemeyeceğini, mevcut bunca malumatıma rağmen bir daha tetkik ettim. Mudanya Konferansında nasıl idare ettiğini teferruatıyla anlamaya çalıştım. İsmet Paşanın Heyeti Murahhasa Reisi olması için daha evvel Hariciye Vekili olması münasip gördüm. Bunu temin için doğrudan doğruya Hariciye vekili Yusuf Kemal Beye hususi ve mahrem olarak yazdığım bir şifre telgrafnamede kendisinin Hariciye Vekaletinden istifa etmesini ve yerine İsmet Paşanın intihabına bizzat delalet eylemesini rica ettim.”* şeklinde ifade etmiştir (Atatürk, 1969, s. 682).

Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanı olması yönündeki düşüncesi doğrultusunda 27 Ekim'de, görevinden ayrılan Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in yerine, Büyük Millet Meclisinde 155 oy ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa seçildi (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1922). İsmet Paşa Dışişleri Bakanlığına getirildi ve Lozan'a gidecek heyetin oluşturulması için çalışmalar hızlandırılmıştır. 11 Kasım 1922'de başlayan birinci Lozan Görüşmeleri sonuç vermeyince görüşmelere 4 Şubat 1923'de ara verilmiştir. Daha sonra yeniden toplanma kararı alınmıştır. İkinci Lozan Görüşmelerine katılmak üzere İsmet Paşa 18 Nisan 1923 tarihinde İsviçre'ye hareket etmiştir (BOA, HRİM, 18/45, 18.04.1923). İsviçre'nin Lozan kentinde yapılacak görüşmeye katılacak olan İsmet İnönü'nün güvenliğinin İsviçre Federal Hükümeti'nce sağlanacağı İsviçre Hükümeti tarafından Türkiye'ye bildirilmiştir (BOA, HRİM, 62/55, 25.11.1922).

Lozan görüşmeleri sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen öncesinde, Türkiye'nin İsviçre ile arasında iyi ilişkiler inşa etme çabasının temelinde batılı devletler tarafından resmen tanınma, Türkiye'nin birçok alanda eksikliklerini gidermek ve muhasır medeniyetler seviyesine ulaşmak ve bir an önce Batılı devletlerle resmî ilişkilerini kurma amacı yatmaktadır. İsviçre'nin Türkiye'ye yönelik çabasının temelinde ise, Türkiye'de yaşayan veya çalışmak için Türkiye'ye göç etmek isteyen İsviçreli ile Türkiye'de ticari faaliyetlerde bulunan İsviçreli şirketlerin hukukunu çeşitli anlaşmalar aracılığıyla resmîleştirme amacı olduğu anlaşılmaktadır (Dumanlı, 2023, s. 1433).

Lozan görüşmeleri ile başlayan Türkiye ile İsviçre arasındaki ilişkilerin başlangıç noktası ülkelerin birbirleri ile yapmış olduğu ticaret, eğitim, sağlık, askeri alandaki anlaşmalardır denilebilir. İsviçre ile olan bu ilişkilerin ilk örneği sayılabilecek olay 1923 yılında havacılık eğitimi için İsviçre'ye subayların gönderilmesidir (BCA, 30-10-0-0, 59/397/3, 30.09.1923). Aynı zamanda *“İsviçre'ye beraberinde getirdiği halıları Zürih'te satmak isteyen ve Zürih Polis İdaresi'nce kendisine verilen sürenin bitmesinden dolayı sınır dışına çıkarılmak istenilen Türk vatandaşı Yahya Beyzade Yahya Bey'in halılarını satana kadar verilen sürenin uzatılması Türk Hükümeti tarafından İsviçre Hükümetinden talep edilmiştir.”*(BOA, HRİM., 69/55, 21.03.1923) şeklinde yazılmış olan arşiv belgesinden elde edilen bilgi doğrultusunda iki ülke arasında bu kısmi ilişkilerin daha sonraki süreçte iyi ilişkilerin devam etmesine olanak sağlayacağı anlaşılmıştır.

1923'te İsviçre Sefiri Fernidand de Salis'in Türkiye'ye bir ziyaret yapacağı hükümete iletilmiş, bunun üzerine burada Türk hükümetinin kendisine kolaylık sağlayacağı İsviçre Hükümetine bildirilmiştir (BOA, HRİM., 72/38, 29.04.1923). Bu şekilde başlayan iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler ilerleyen yıllarda birçok alanda çeşitlenerek ülkeler arası diplomasinin güçlenmesini sağlamıştır. 1924 yılına gelindiğinde Türkiye'de yaşayan ve belirli iş kollarında çalışan İsviçre vatandaşlarının Türk vatandaşlığı alması yönünde taleplerinin olduğu Türk arşiv belgelerinden elde edilmiştir. Bu duruma örnek olarak, Anadolu Şimendifer Kumpanyasında mühendis olarak çalışan İsviçre uyruklu Frederik Havz'ın (Süleyman Ferit) Türk vatandaşlığı alması talebinde bulunduğu ve Türkiye tarafından istisna olarak Türk vatandaşlığına kabul edildiği (BCA, 30-18-1-1, 8/50/5,

20.01.1924) anlaşılmaktadır. Bu durum daha sonrasında İsviçreli olup Türkiye’de yaşayan vatandaşların Türk vatandaşı olma taleplerini artırdığı gözlemlenmiştir.

Ticaret ve vatandaşlık alanında olduğu gibi İsviçre ile kültürel ve sanatsal alanda da ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu ilişkileri geliştirmek ve devamlılığını sağlamak adına tedavi olmak ve müzelerde incelemelerde bulunmak üzere İsviçre ve diğer Avrupa şehirlerine gönderilecek olan İstanbul Eski Eserler Müzeleri Müdürü Halil Bey’e diplomatik pasaport verilmesi Türk hükümeti tarafından kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 9/25/6, 14.05.1924). 1925 yılına gelindiğinde Bern Elçisi Mehmed Münir Bey’e, İsviçre ile bir dostluk ve ikamet anlaşması yapılması hususunda TBMM Hükümeti tarafından yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 13/30/19, 24.05.1925).

1.2. Ticari İlişkiler

Türkiye ile Almanya ve İsviçre arasında yapılan ihracatta Almanya ve İsviçre’nin Türk ihracatına karşılık vermesi ve bu ülkelerle ticaret anlaşması yapma yoluna gidilmesi yönünde karar alınmıştır (BCA, 30-18-1-1, 14/33/7, 31.05.1925). Türkiye’nin kuruluşundan itibaren dış ticarete hep barışçıl olma, iyi ilişkiler kurma politikası İsviçre ile olan ticaret antlaşmalarında yararlı olmuş ve iki ülke arasında dostane ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. İsviçre Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile dostluk, ticaret ve emlak hukukunu kapsayan anlaşma metninin taslağını 7 Eylül 1925 tarihinde hazırlayarak Giuseppe Motta’ya sunmuştur (Dumanlı, 2023, s. 1433). Türk Hükümeti ise dostluk ve ticaret anlaşması yapılması yönündeki karar doğrultusunda dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey’e anlaşma sürecinde izlenecek yol ve yöntem hakkında talimat verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 15/56/10, 13.09.1925). İsviçre ile Türkiye arasında imzalanacak ikamet sözleşmesinin esasları tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda 19 Eylül 1925 tarihinde, Giuseppe Motta, Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve Türkiye’nin Bern’de olağanüstü yetkilere sahip Elçisi Mehmed Münir Bey arasında dört maddelik bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır (BCA, 30-18-1-1, 13/30/19, 24.05.1925).

Dostluk anlaşmasının ilk maddesinde; iki ülke arasındaki dostluğa vurgu yapılmış, ikinci maddesinde milletler hukuku esasına göre iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlatılacağı ifade edilmiştir. İmzalanan Dostluk Antlaşması’nın üçüncü maddesinde ise, iki ülke arasında ticaret ve konsolosluk ilişkileri ile bir diğer ülkede yaşayan vatandaşların ikamet ve oturma izinlerini ele alacak anlaşmaların yapılacağı vurgulanmıştır. Dördüncü maddede, Dostluk Antlaşması’nın iki devlet tarafından onaylanacağı ve onay belgelerinin değişiminden on beş gün sonra anlaşmanın geçerlilik kazanacağı vurgulanmıştır (Dumanlı, 2023, s. 1437). Anlaşmanın imzalandığı gün, Giuseppe Motta ile Tevfik Rüştü Bey arasında, Dostluk Antlaşması onay belgelerinin takasından iki ay sonra Ticaret Antlaşması görüşmelerinin başlayacağına dair Cenevre’de bir nota değişimi kararı da alınmıştır (Dumanlı, 2023, s. 1437). İsviçre ile yapılan Dostluk Anlaşması sonrasında Ticaret Anlaşmasının da karara bağlandığı görülmektedir. Bunun en iyi örneği ise Türkiye Fişek fabrikasının imal edeceği 7.65 çapındaki fişekler için gerekli araç-gerecin İsviçre’den satın alınması (BCA, 30-18-1-1, 15/50/1, 09.08.1925) olmuştur.

İsviçre hükümeti ile yapılmış olan Dostluk ve Ticaret Sözleşmelerinin ardından iki ülke arasında İkamet Sözleşmesi görüşmeleri başlamıştır. İkamet Sözleşmesi görüşmeleri neticesinde iki ülke vatandaşlarının ülkelerine gidip gelmeleri ve yerleşmeleri konusunda tabii olacakları şartlar belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti temsilcisi Münir beyefendinin görüşleri ve Dışişleri Bakanlığı’nın “25 Nisan 1926 tarihli ve Şehbenderi³ ve Ticaret Umuru Müdürriyet-i Umumiyesi 233/59925 numaralı tezkiresi” Bakanlar Kurulu’nun 6 Mayıs 1926 tarihli içtimasında hazırlanmış olan teklifler sonucunda İkamet Sözleşmesinin bazı durumlarda yabancı halkın temsil edilmeyip yalnız sözleşme gereği istifadesi esaslı serbest hareket edebileceklerinin teminatı hükümet tarafından kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 19/32/2, 12.05.1926).

³ Şehbender kelimesi terminolojik olarak ticaret kavramıyla yakından ilişkilidir. “Şeh-bender” Farsça ve Arapça iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuştur. İlki Farsçada “Hükümdar-Padişah” anlamlarına gelen “Şeh ya da Şah” kelimesi, diğeri ise Suriye ve Mısır Arapçasında “Pazar, Ticaret Yeri, Mübadele Yeri, Sarraflık Merkezi” gibi anlamlara gelen “Bender” kelimesidir. Bu anlamıyla Şehbender kelimesi “Ticaret reisi, Konsolos” gibi kavramlara karşılık gelmektedir; Akpınar, M. (2017). XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 41, S. 2, 128.

Yapılan görüşmelerin ardından İsviçre ile küçük çaplı bir anlaşmaya varıldığı ve 1926 yılında iki ülke arasında yapılan Modüs Vivendi'nin⁴ yeni bir anlaşma imzalanıncaya kadar geçerli sayılmak kaydıyla süresinin uzatılmasına karar verildiği (BCA, 30-18-1-1, 18/21/2, 10.03.1926) anlaşılmıştır. Uzatılan bu süre 29 Ağustos 1926'da Ticaret Konsolosluğu Umum Müdürlüğünün teklifi üzerine altı aylığına tekrar uzatılmasına İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 20/56/2, 29.08.1926). Bu altı aylık sürenin ardından İcra Vekilleri Heyeti tarafından bu süre tekrar uzatılmıştır (BCA, 30-18-1-1, 23/19/8, 20.03.1927).

1.3. Hukuki İlişkiler

İki ülke arasında birçok alanda yaşanan gelişmeler hukuk alanına da yansımıştır. Türkiye'de 1926'da hukuk alanında yapılan önemli düzenlemelerden biri yeni bir medeni kanunun kabul edilmesidir (Aydın, 1996, s. 213). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuksal alanının vazgeçilmez parçası olan bir Medeni Kanuna ihtiyacı vardı. Osmanlı Devletinden devralınan Mecelle dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yetkinlikte olmadığı için yeni, modern bir anayasa hazırlanması gerekmektedir. Yeni Medeni Kanun ihtiyacının karşılanması konusunda iki görüş ileri sürülmüştü. Birinci görüş Mecelle'nin yeni toplumsal ihtiyaçlara göre elden geçirilip ıslah edilmesidir. İkincisi ise Mecelle'nin bir tarafa bırakılıp daha yeni ve modern bir Medeni Kanun hazırlanması görüşüdür. Önce birinci görüş yönünde çalışmalar yapılmaya başlanmış bu amaçla o tarihte Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Ancak komisyonun yapısı ve çalışma şekli beklenen amacı gerçekleştirilemeyince Mecelle'nin ıslah edilerek ihtiyaçları karşılayabilecek bir Medeni Kanun yaratılamayacağı anlaşılmıştır (Kılıçoğlu, 2016, s. 1721).

Fakat Türkiye'de o dönemde yeni bir Medeni Kanun hazırlayabilecek uzman kadrolar ve hukukçular mevcut değildi. Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, Avrupa'da dönemin şartlarına göre en genç anayasa olma özelliği taşıyan, 1 Ocak 1912 tarihinde yürürlüğe girmiş olan İsviçre Medeni Kanun'u ve Borçlar Kanunlarını çeviri yoluyla alınması görüşünü savunmuştur (Lewis, 2004, s. 333). Bu görüş yönünde İsviçre Medeni ve Borçlar Kanunları 11 Eylül 1924'te hukuk profesörleri, hâkimler, avukatlar ve milletvekillerinden oluşan yirmi altı kişilik bir komisyon, İsviçre Medeni Kanununu Türk ihtiyaçlarına uygun hale getirme görevi ile çalışmalarına başlamıştır (Tunaya, 2004, s. 34). Kanun, Fransızca asıllarından Türkçeye çevrilmek suretiyle 743 numarası ile TBMM'ne sevk edildi. TBMM'de 17 Şubat 1926 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır (TBMM ZC, 17.02.1926)

22 Nisan 1926'da (TBMM ZC, 22.04.1926) Meclis'te kabul edilmiştir (TBMM ZC, 22.04.1926). Yeni Medeni Kanun ve onun ayrılmaz bir parçası olan Borçlar Kanunu 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), 2023).

İsviçre'den alınan yeni Medeni Kanun, Türk toplum hayatına birçok çağdaş düzenleme getirmiştir (Bozkurt, 1944, s. 11). Türkiye'nin eğitim, çalışma hayatı ve hukuk alanında kadın-erkek eşitliğini sağlaması yolunda önemli bir yeniliği İsviçre'den almış olduğu kanun ile sağlamıştır (Üçok, 1988, s. 1003). Resmi nikâh ile evlenme ve boşanma devlet denetimine alınmıştır. Bunun yanı sıra erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanarak kadına boşanma hakkı tanınmıştır (Versan, 1999, s. 318). Miras konusunda kız-erkek arasında eşitlik sağlanmış ve Türk aile yapısında yenilikler yapılmıştır (Kılıçoğlu, 2016, s. 1718). Medeni Kanun'un kabulünden kısa bir süre sonra, İsviçre'nin Neuchatel kantonundan alınan Borçlar Hukuku, 8 Mayıs 1926'da Meclis'te kabul edilmiş ve bir süre sonra da yürürlüğe girmiştir (TBMM ZC, 15.05.1926). Hukuk alanında başlatılan devrimler, yalnızca Medeni Kanun ile sınırlı kalmamış, belirli aralıklarla yapılan düzenlemelerle bu alandaki boşlukların doldurulmasına çalışılmıştır (Üçok, 1988, s. 1003).

Medeni Kanun çalışmalarının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler devam etmiştir. Türkiye adına Çekoslovakya Elçisi, İsviçre Maslahatgüzarı ile konsolosluk ve adli sözleşme akdi, yapılacak olan kongre, konferans ve komisyona başkanlık etmesi için Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Şevki Bey'e Bakanlar Kurulu tarafından yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 22/75/7, 08.12.1926). 1927'de İsviçre ile Türkiye arasında hakem sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmeyi İsviçre'de görüşmek için Dışişleri Müsteşarı Ali Şevki Bey birinci temsilci, Hukuk Müşaviri Veliyüddin Bey ikinci temsilci tayin

⁴ Modüs Vivendi: Uluslararası hukukta uyumsuzluk içindeki iki devletin temeldeki anlaşmazlığın çözümünü başka bir zamana bırakarak geçici bir durum ile yetinmeleri şeklinde yapılan anlaşmadır.

edilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 24/28/1, 08.05.1927). Yapılan görüşmelerin ardından imzalanan sözleşme Türk Hükümeti tarafından 11 Mayıs 1927’de onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-1, 24/29/19, 11.05.1927 & TBMM, ZC, 23.05.1927).

Türkiye ile İsviçre arasında imzalanmış olan İkamet Sözleşmesi 1927’de tekrar gündeme gelmiştir. 1926 yılında İsviçre ile imzalanmış olan ikamet sözleşmesi iki ülke arasındaki dostluk ve iyi ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır. Yapılan görüşmelerde İsviçre Hükümeti ile imzalanacak olan sözleşmenin eski sözleşme protokolüne göre, İsviçre uyruklularının ülke içerisindeki mallarına dair hükümler yapılan görüşmeler sonucunda karara bağlanmıştır (BCA, 30-18-1-1, 24/36/5, 01.06.1927). Ticaret Mukavelenamesi 4 Mayıs 1927 tarihinde, Ankara’da, Ticaret Eski Vekili Ali Cenani Bey, Hariciye Vekaleti Müsteşarı Ali Şevki Bey ile Maslahatgüzar Henri Martin arasında imzalanmıştır (TBMM ZC, 21.06.1927). Yapılan anlaşmaya göre yabancıların ülke içerisinde ikamet etmesi, mal mülk edinmesi belirli şartlara bağlanmıştır. Görüşmelerde ayrıca İsviçre ile yapılan ticaretin miktarında ve fiyatında 1921 yılından beri ürünlerin maliyetinde meydana gelen değişimler ele alınmış bunlarla ilgili düzenlemeler yapılmasına karar verilmiştir. Daha sonrasında yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye’de ikamet eden İsviçre uyrukluların anlaşma gereğince almış oldukları emlak ve çeşitli gayri menkullerinin Köy Kanununun 87. Maddesine uygun olmadığından yabancı halkın köylerden ev, arazi satın almaması ve Köy Kanunu gereğince gerekli düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 25/43/12, 17.07.1927).

1928 yılına gelindiğinde Türkiye-İsviçre uzlaşma, adli tesviye ve tahkim sözleşmesi imzalanma kararı alınmıştır. Anlaşmayı imzalaması için Türkiye’nin İsviçre temsilcisine TBMM tarafından yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 1/5/4, 21.11.1928). Yeniden bir anlaşma yapılmasının gerekçesi 7 Ağustos 1927 tarihli Türkiye-İsviçre ikamet sözleşmesinin ek protokol hükümlerine göre İsviçre uyrukluların Türkiye’deki emlak muamelelerinin yapılması ve kendilerine verilen altı aylık sürenin 170 günlük kısmın dolduğu fakat bu süre içerisinde İsviçre Sefaretinden herhangi bir bildiri yapılmadığı bildirilmiştir. İsviçre Hükümetine bu konuda oluşabilecek aksaklıklardan Türkiye’nin sorumlu tutulamayacağı açıklanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 1/8/17, 12.12.1928).

Türkiye ile İsviçre arasındaki ticari ilişkilerin temini için İsviçre’nin Bern şehrinde 19 Aralık 1928’de Fahri Türk Konsolosluğu açılmıştır. Göreve Bern Elçiliği tarafından İsviçre’de tanınmış Walter Kern tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 1/10/1, 19.12.1928). Türkiye’nin hazırlayacağı Vakıflar Kanunu’na örnek teşkil etmesi için İsviçre’deki Vakıflar Kanunu ve uygulamalarını yakından incelemek üzere İsviçre’ye bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir (BCA, 30-10-0-0, 20/118/11, 04.03.1928). Yapılan görüşmelerin ardından 1929 yılında Medeni Kanun hükümlerine göre mevcut vakıfların durumu ve alınması gereken önlemlerin tespit edilmesi için İsviçre’den Prof. M. Leman Türkiye’ye getirilmiştir. Prof. M. Leman’ın hazırladığı raporu incelemek üzere bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.⁵ Komisyonun çalışmaları sonucunda hazırlanan kanun uzun bir süre mecliste tartışıldıktan sonra “Vakıflar Kanunu” olarak 2762 sayılı ile 5 Haziran 1935 tarihinde kabul edilerek, 1936 yılı başında yürürlüğe girmiştir (TBMM ZC, 05.05.1935).

1930 yılında Türkiye’de hazırlanan “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında” kanunu gereğince birçok ülkeye öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. Bu ülkelerden biri de İsviçre’dir. Buraya gönderilen öğrencilere bakıldığında genellikle hukuk, sağlık, mühendis, fotoğrafçılık ve ticari alanda eğitim aldıkları tespit edilmiştir. Örneğin; Ankara Hukuk Fakültesi personeli Suat Bey’in Adalet Bakanlığı adına hukuk eğitimi için gönderilmesi (BCA, 30-18-1-2, 8/2/7, 08.01.1930), Fotoğrametri eğitimi için Fransa’da bulunan Binbaşı Halit ve Nüzhet Bey’in İsviçre’de açılacak kurslara katılması⁶,

⁵ Evkaf umum müdürlüğünden yazılan 28 Ağustos 1929 tarih ve 67450 numaralı tezkerelerde, kanunu medenin neşrinin müteakip eski evkaf hakkında ne yolda tedbirler ittihazi lazım geleceği ve mevzuatı sabıka ile cedidenin şekli telafi için İsviçre’den celp edilen Prof. M. Leman ihzar eylediği raporun kendisinin hazır bulunacağı bir komisyon tarafından tetkik olunması ve şifahan izahatta bulunacağını bildirdiğinden teşkili talep olunan komisyonda bulunacak zevatın intihabı teklif olunmuştur. Keyfiyet İcra Vekilleri Heyetininin 12/9/1929 tarihli içtimasında görüşülerek kanunu medeni ahkamına göre mevcut efkara verilecek veziyet ve alınacak tedbirlerin ne olduğunu tetkik için Diyarbakır mebusu Rüştü Bey’in riyasetinde Tapu umum müdürü Atıf, Adliye Vekili Hukuk İşleri Müdürü Sabri Şakir, Muavenet İçtımai umum müdürü Sadık ve talim terbiye azasından Hasan beylerden mürekkep bir komisyon teşkili ve hemen işe başlamak üzere tebliğat afası tasvip ve kabul olunmuştur. BCA, 30-18-1-2, 5/43/20, 12.09.1929.

⁶ BCA, 30-18-1-2, 8/4/13, 29.01.1930. Fotoğrametri tahsili için Fransaya gönderilen ve tahsil müddetleri 2 nisan 1930 tarihinde bitecek olan Binbaşı Halit ve Nüzhet efendilerin Zürih Fen Mektebi alisinde 10 Mart 1930 tarihinde açılacak kurslara ve ondan

İsviçre okullarının sağlık alanındaki çalışmaları gözlemlemek için İsviçre'ye Kazım Esat Bey (BCA, 30-18-1-2, 10/21/6, 16.04.1930), Yüksek Ticaret Okulu mezunu Adil Bey staj için İsviçre'ye (BCA, 30-18-1-2, 13/60/2, 03.09.1930) gönderilmiştir. İsviçre ile ticari ilişkilerin yanında eğitim alanında da gelişmeler yaşanmış, İstanbul Üniversitesine İsviçre'den M. Malch atanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 24/79/14, 12.12.1931).

Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre arasında 1927 yılında imzalanmış olan ikamet sözleşmesi feshedilerek yerine yeni bir ikamet sözleşmesi yapılmıştır. Türkiye'de yaşayan İsviçre halkının karşılıklı olmak şartıyla gayrimenkullerden istifade etmesi Türk Hükümeti tarafından kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 16/85/7, 31.12.1930). Türkiye ile İsviçre Federal Meclisi arasında yapılan ikamet sözleşmesi hakkındaki kanun layihası 1931'de TBMM'de onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 17/9/17, 11.02.1931). İkamet Sözleşmesinin ardından Ticaret Sözleşmesi tekrar iki ülke arasında görüşülmeye başlanmıştır. Ticaret Sözleşmesini, Türkiye Cumhuriyeti adına Bayındırlık Bakanı Zekâi Bey, Ekonomi Bakanı Mustafa Şeref Bey ve Dışişleri Müsteşarı Menemenli Numan Bey tarafından imzalanmıştır. Sözleşmeyi İsviçre Federal Meclisi adına Maslahatgüzar Henri Martin imzalamıştır (TBMM ZC, 26.03. 1931).

On beş maddeden oluşan mukavelenamede, iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat resmi, harcı ve sorumlulukları ile ticari mallarda gümrük ve sınır muamelesi belirlenmiştir. Sözleşmenin bir ülkeden diğerine göç eden vatandaşları doğrudan ilgilendiren kısmı ise sözleşmeye ek olarak imzalanan protokolda yer almıştır. Sözleşmenin onuncu maddesi, gümrükten geçen hangi eşyanın bir vergiye tâbi tutulacağını veya hangisinin vergiden muaf tutulduğunu belirlemektedir. İmza protokolünde bu maddeye ek olarak göç eşyası da vergiden muaf tutulmuştur. Buna göre, bir ülkeden diğerine göç eden herhangi bir şahıs, beraberinde taşıdığı ev eşyasını “*azamî iki ay evvel veya azamî üç ay sonra*” naklederse gümrük vergisinden muaf tutulacaktır (Dumanlı, 2023, s. 1439) şeklinde karara bağlanmıştır.

18 Aralık 1930 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye-İsviçre Ticaret Sözleşmesi'nin Bern'de uygulanması için Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'e Dışişleri Bakanlığı tarafından yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 25/4/6, 13.01.1932). TBMM ise yapılan ticaret sözleşmesini 11 Şubat 1931'de onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 17/9/16, 11.02.1931). İsviçre ile olan ticari ilişkiler bağlamında Türkiye, Harita Umum Müdürlüğü'ne İsviçre'den alet ve makina satın almıştır (BCA, 30-18-1-2, 21/50/1, 09.07.1931). Bayındırlık Bakanlığı tarafından Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'e gönderilen 26 Mart 1932 tarihli kararnameye göre Türkiye'de Devlet Demir Yollarında eğitiminden faydalanmak üzere bir yetkilinin gönderilmesi istenmiştir. Cemal Hüsnü Bey'in bakanlığa vermiş olduğu cevapta ikinci derecede uzman birini Türkiye'ye göndermek yerine İsviçre Demiryolları Umum Müdürü Şrafl'ın iki ay süreyle araştırma yapması için Türkiye'ye gönderilebileceği ve yılda bir iki ay üst düzey bir uzmandan faydalanılmasının Türkiye açısından daha iyi olacağı dile getirilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 26/20/3, 27.03.1932). Türk Hükümeti Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'in teklifini kabul etmiş ve Devlet Demiryolları'nın işletme tarife işlerini incelemek üzere, İsviçre Demiryolları Genel Müdürü Şrafl'ın Türkiye'ye getirilmesine izin vermiştir (BCA, 30-18-1-2, 27/29/11, 24.04.1932).

Suçluların iadesi konusunda İsviçre Hükümeti ile anlaşma görüşmelerini yapmak için Vekâlet Müsteşarı Numan Rifat Beyin üye, Üçüncü Daire Özel Müdürü Nuri ve Hukuk Müşavirlerinden Emin Ali beyler müşavirliğe tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 19/24/15, 08.04.1931; BCA, 30-18-1-2, 19/25/17, 08.04.1931). İki ülke arasında 9 Aralık 1928 tarihinde imzalanan Hakem ve Uzlaşma anlaşmasının ikinci maddesi gereğince oluşturulacak olan Daimî Uzlaşma Komisyonu başkanlığına Avusturya Eski Kabine Başkanı Mr. Schober tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 24/75/10, 15.11.1931). Türk üyeliğine ise Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü eski Adalet Bakanı İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 29/45/8, 11.06.1932).

Yapılan Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Anlaşması'nın onaylanması hakkında kanun layihası 27 Nisan'da meclise sunulmuştur (BCA, 30-18-1-2, 27/30/1, 27.04.1932). İtalya Elçiliği'nin isteği üzerine Anlaşması'nın 1. ve 2. maddesinde yapılacak değişiklik için Müsteşar Numan Rifat Bey üye, Üçüncü Daire Özel Müdürü Nuri Bey ve Hukuk Müşaviri Emin Ali Bey müşavir olarak tayin

---

sonra da İsviçre Coğrafya dairesine devamlı yaz ameliyelerine iştirak etmeleri ve bunun için iktiza eden kambiyonun sarfına izin verilmesi Milli Müdafaa vekaletinin 22/12/1929 tarih ve 269 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 29/01/1930 tarihli içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur.

edilmişlerdir (BCA, 30-18-1-2, 28/31/15, 27.04.1932). Görüşmeler sonucunda anlaşmasının 1. maddesinin 1. ve 2. fıkralarının değiştirilmesi kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 31/70/5, 16.11.1932). İkamet anlaşmasının 6. maddesine göre yapılacak olan kefalet akçesi ve adli yardım sözleşmelerine Dışişleri Müsteşarı Menemenli Numan Rifat Bey'in Üye olarak Beşinci Daire Özel Müdürlüğü işleriyle ilgilenen Hulusi Fuat ve Hukuk Müşaviri Avni Beylerin Müşavir olarak katılmalarına İcra Vekilleri Heyetince karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 31/70/4, 16.11.1932).

Ayrıca Numan Rifat Bey, Hulusi Fuat ve Avni Bey İsviçre ile yapılacak olan Suçluların İadesi Anlaşmasını imzalamak için Numan Rifat Bey delege, Hulusi Fuat ve Avni Beyler müşavir olarak seçilmişlerdir (BCA, 30-18-1-2, 32/77/16, 19.12.1932). İsviçre ile yapılan görüşmeler sonucunda kararlaştırılan suçluların iadesi, ceza işleri ve karşılıklı adli korumaya alınmasına ait sözleşme İcra Vekilleri Heyeti toplantısında kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 36/36/7, 15.05.1933). Sözleşmeyi imzalama yetkisi bakanlık tarafında Numan Rifat Bey'e verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 36/38/8, 23.05.1933). Ticaret ve İkamet Sözleşmesi TBMM tarafından 26 Mart 1931'de onaylanmıştır (TBMM ZC, 26.03.1931). İsviçre Federal Meclisi ise İkamet Sözleşmesini 26 Mart 1931'de, Ticaret Sözleşmesini 20 Haziran 1931'de onaylamıştır. Onay belgelerinin değişiminden sonra anlaşmalar 1932 yılında yürürlüğe girmiştir (Dumanlı, 2023, s. 1440).

Bundan sonraki süreçte İsviçre ile Türkiye arasında göçmenlerin adli ve ticari durumlarına yönelik birkaç sözleşmenin daha imzalandığı anlaşılmaktadır. 23 Haziran 1934 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmelerinde, 1 Haziran 1933 tarihinde imzalanmış, suçluların iadesini ve süreçlerini kapsayan mukavelename ile sivil ve ticari meselelerin adli süreçlerini kapsayan mukavelenameler görüşülmüş ve onaylanmıştır. Yine aynı gün, 9 Aralık 1928'de imzalanmış "Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedenamesi"nin tadil edilmiş metni kabul edilmiştir (TBMM ZC, 23. 06. 1934).

1933 yılına gelindiğinde Türkiye ile İsviçre arasındaki ticari, eğitim, diplomatik ilişkiler daha fazla yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye İsviçre'nin Basel şehrinde toplanacak olan "I. Beynelmül Etnoloji ve Antropoloji İlimleri Kongresi"ne "Türk Tarihi Araştırma Cemiyeti" adına İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi antropoloji Profesörü Şevket Aziz Bey'i görevlendirmiştir (BCA, 30-18-1-2, 35/25/2, 15.04.1933). Bunun yanı sıra yine eylül ayında İsviçre'nin Madrid şehrinde toplanacak olan milletlerarası telgraf, telefon ve telsiz istasyonlarına tahsis edilecek dalgalar konulu konferansa Avrupa ülkeleri ile ilişkiler kurma maksadı ile Türk hükümeti adına Telgraf İşletme Müdürü İhsan Cemal Bey ile Telsiz Mühendisi Mazhar Bey'in temsilci olarak gönderilmesine karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 35/30/6, 26.04.1933). Ayrıca Türkiye ile İsviçre arasında 9 Aralık 1928 tarihinde imzalanmış olan "Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması'nın değiştirilen protokolün onaylanmasına dair kanun" (BCA, 30-18-1-2, 39./65/4, 11.08.1933), 1 Haziran 1933 tarihinde Ankara'da imzalanan "Medeni ve Ticari Mevat'ta Adli Münasebetleri düzenleyen sözleşmenin onayına dair kanun" (BCA, 30-18-1-2, 39/65/6, 11.08.1933) ve 1933 tarihinde imzalanmış olan "Suçluların İadesine ve Cezai Mevat'ta Karşılıklı Yardımlaşma Adliye'ye ait antlaşmanın onayına dair kanun" (BCA, 30-18-1-2, 39/65/5, 12.08.1933) Türkiye ve İsviçre tarafından kabul edilmiştir.

Yapılan anlaşmalar sadece kâğıt üzerinde kalmamıştır. Örneğin; Cesar Bianchini isimli şahsın İtalyalı olduğu ve İsviçre'de işlediği adi suç sebebiyle Türkiye'den iadesi istenen Cesar Bianchini'nin, İsviçre'ye iade edildiği anlaşılmaktadır (BCA, 30-18-1-2, 41/87/9, 07.12.1933). 1933'de yukarıda bahsedilen anlaşmaların dışında ticari ilişkiler kapsamında Millî Savunma Bakanlığı Kültür ve Sanat Daire Başkanlığı için alınacak tecrübe aletlerinin İsviçre'deki Amsler Fabrikası'ndan satın alınmasına karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 41/91/1, 27.12.1933).

İsviçre ile 1 Şubat 1934 tarihinde Roma'da imzalanan Ticaret Anlaşması ile Zürih'te imzalanan Kliring İtilafı Türkiye tarafından 10 Şubat 1934'te onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 42/6/10, 10.02.1934 & BCA, 30-18-1-2, 46/47/6, 02.07.1934). Yapılan Kliring İtilafı gereğince Almanya ve İsviçre'den getirilecek lokomotif, vagon, ray ve demiryolu malzemelerin ülkeye alınması kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 46/45/3, 26.06.1934). Anlaşma iki ülke arasında yapılan görüşmeler sonucunda bir yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 51/5/19, 24.01.1935 & BCA, 30-18-1-2, 51/8/9, 05.02.1935). Daha sonra ise İsviçre Hükümeti'nin yeni bir kanun ile Kliring gelirlerinin bir kısmını İsviçre Milli Bankasına, bir kısmını da İsviçre Takas Ofisine verdiği İsviçre Elçiliği tarafından

Türkiye'ye bildirilmiştir. Bunun üzerine Türkiye yapılan anlaşmanın değiştirilmesini talep etmiştir (BCA, 30-18-1-2, 53/26/17, 15.04.1935).

1.4. Askeri İlişkiler

Türkiye ile İsviçre arasındaki ikili ilişkiler eğitim, askeri, ticari bağlamda şekillenmiş ve iki ülke karşılıklı olarak birbirlerine eğitim ve askerlik için öğrenci ve memur göndermiştir. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir: Dağcılık eğitimi için Türkiye'den İsviçre'ye Birinci Mülazım İhsan ve Ahmet Bey'in gönderilmesi (BCA, 30-10-0-0, 47/302/3, 21.10.1934), Bakanlıklar, Yüksek İktisat ve Ticaret okullarında çalıştırılacak Uzman ve Öğretmenlerle sözleşme şartlarını görüşmek üzere, İsmail Hakkı ve İstanbul Profesörlerinden M. Şvarz'ın İsviçre'ye gönderilmesi (BCA, 30-18-1-2, 48/63/4, 20.09.1934), Donanma topları için Bofors Fabrikası'na sipariş edilen barutların yapılışını gözlemek üzere Binbaşı Burhanettin ve Yüzbaşı İzzet Bey İsviçre'ye gönderilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 49/78/2, 18.11.1934). Bunu yanı sıra İsviçre gümrüklerinde iki ay staj yapmaları için Gümrükler Özel Müdürlüğü Araştırma Şubesi Müdürü Nuri Anıl ve Muameleat Şubesi Müdür Yardımcısı Celadet Barbarosoğlu gönderilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 55/45/7, 03.06.1935). Bu durum iki ülke arasındaki bağı her açıdan geliştirmiş ve dostane ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır.

İsviçre ile imzalanan 1933 tarihli “İade-i Mücrimin ve Adli Müzaheret” anlaşmalarının protokolüne ait sözleşmenin Bern'de onaylanması için Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'ye yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 55/48/12, 08.06.1935). 1936'ya geldiğinde ikili ilişkiler kapsamında Türkiye, İsviçre halk meclislerini yakından incelemek üzere İsviçre'ye Sağlık Bakanlığı'nda görevli Zeki Nasır Barker Bey gönderilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 61/5/20, 25.01.1936). Bunun yanı sıra İstanbul'da konferans vermesi için İsviçre Zürih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Fleiner Türkiye'ye davet edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 65/43/14, 26.05.1936 & BCA, 30-18-1-2, 66/58/17, 08.07.1936). Diğer taraftan İsviçre'de toplanacak “Fransızca Konuşan Memleketler Emrazı Akliye ve Asabiye Kongresi'ne” İstanbul Üniversitesi adına Tıp Fakültesi Ordinaryüs Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman'ın gönderilmesine karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 65/49/6, 08.06.1936).

Millî Savunma Bakanlığı tarafından PZL avcı uçaklarının 20 tanesi için 40 orligon topu ile 40.000 merminin İsviçre'den satın alınması uygun görülmüştür. Fakat İsviçre ile Kliring Sözleşmesi olmasına rağmen fabrika alınacak aletlerin bedelinin %50'sinin dövizle ödenmesini talep etmiştir. Türkiye buna karşı çıkmış olsa da alınacak aletlerin başka bir yerden alınması yapılacak uçakların projesinde değişiklik yapılmasına neden olacağı ve bu durum sürecin uzamasına sebep olacağından İsviçre fabrikasının istediği şekilde alınması İcra Vekilleri tarafından uygun görülmüştür (BCA, 30-18-1-2, 65/44/7, 26.05.1936 & BCA, 30-18-1-2, 66/58/3, 06.07.1936).

Sümerbank tarafından üç ay sürecek staj için İngiltere, Almanya, İsviçre ve Rusya'ya üç kimyager, bir mühendis gönderilmesine Sümerbank Özel Müdürlüğünün ve Maliye Bakanlığının isteği üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 69/82/3, 16.10.1936). Yerli koyunların ıslahı için temin edilmesi gereken Merinos koçlarını yerinde görmek ve satın almak için Meteoroloji istasyon memuru Ragıp Bey'in Macaristan, Fransa ve İsviçre'ye gönderilmesi Ziraat Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 69/90/4, 24.11.1936). İsviçre'deki “Hofman La Roche de Bale” adlı firma Türkiye'den afyonun satın alması yapılan anlaşma ile kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 70/98/7, 30.12.1936). Her alanda geliştirilmeye çalışılan ilişkiler iki devleti birbirini birçok konuda etkilemesine sebep olmuş ve Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında da ilişkilerin devam etmesine olanak sağlamıştır.

SONUÇ

Osmanlı'nın diplomatik yapısında kurumsallaşmış bir hukuk politikası, Cumhuriyet döneminde Türkiye ile İsviçre Hükümeti arasındaki hukukunu da belirlemiştir. Devletin hukuk politikasına ilişkin kazandığı deneyimler çeşitli ticaret, ikamet ve adli yardımlaşma sözleşmelerine yansımıştır. Bu makalede uzun bir müzakere sürecinin ardından anlaşmalar ile sonuçlanan hukuki, ekonomik, askeri süreçler ile ilgili iki ülke arasında yaşayan gelişmeleri gözler önüne sermiştir. Elbetteki iki ülke arasındaki bütün ilişkileri sınırları belli bir makalede ele almak mümkün değildir. Fakat makalede ortaya konulan veriler ışığında şu tespitleri yapmak mümkündür.

İki ülke arasında başlayan ilişkini temelini vatandaşlık konusu belirlemiştir. Türkiye'de yaşayan İsviçreli vatandaşlar ne Osmanlı ne de Cumhuriyet döneminde, diğer bazı belli başlı Avrupalı devletlerin vatandaş sayısını geçememiştir ve nispeten daha az temsil edilmişlerdir. Fakat makalede de görüleceği gibi bu dönemde İsviçreli vatandaşların Türk vatandaşlığına geçmek, Türkiye'de çalışmak gibi taleplerinin olması iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini teşkil etmiştir. Bu durum, ticari etkinlikleri açısından engelleyici olmamış ve İsviçreli şirket ve vatandaşların Lozan sonrası diplomatik ilişkilerin bir an evvel resmî düzeyde başlaması konusundaki ısrarında belirleyici rol oynamıştır.

Lozan Antlaşması esnasında başlayan yarı resmi görüşmeler ve bunların ülkelere sağladığı gelişmeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Türkiye ile İsviçre arasındaki ilişkilerde ticari ilişkilerin dışında eğitim, sağlık, askeri alanda da yoğun bir diplomatik sürecin yaşandığını ortaya koymaktadır.

İsviçre'nin Birinci Dünya Savaşındaki tarafsız tutumu Türkiye'nin dostluk, ikamet ve ticaret anlaşmalarında kendisine yakın bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı dönemindeki anlaşma ve sözleşmeleri geçersiz sayması ayrıca ilgili ülkelerin vatandaşlarına yönelik gayrimenkul hukuku dahil, birçok konuda tavizsiz tutumu, diplomatik ilişkilerde barışçıl bir politikayı benimsemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde teşvik edici olmuştur.

Bu çalışmada şu sonuca varılmıştır. Türkiye'nin özellikle hukuksal alanda İsviçre kanunlarına yer vermesinin sebebi İsviçre'nin kendisi gibi yeni bir hukuksal temele dayanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devletinden beri Türkiye'de yaşayan hukukçuların birçoğunun eğitimlerini İsviçre'de tamamlamış olmaları, İsviçre Medeni Kanunu'nun dilinin Fransızca olması ve Türk hukukçularının birçoğunun Fransızca bilmesiyle çevirisinin kolay yapılabilmesi, kanunun ayrıca kadın erkek eşitliğine dayalı bir aile düzeni içermesi ve bu durumun Cumhuriyet rejimine yakın olması önemli bir etken olmuştur.

Yapılan çalışma Türk arşiv belgeleri ve dönemin kaynakları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu durum iki ülke arasındaki temasları Türkiye açısından değerlendirme imkânı sağlamıştır. Fakat dönemi daha iyi anlayabilmek ve yapılan görüşmeleri, anlaşmaları daha iyi değerlendirmek adına İsviçre arşivlerinin de incelenmesi gerekmektedir. Makalenin bu alanda çalışma yapan araştırmacılara bir bakış açısı kazandırmak ve yön vermesi açısından kaynak oluşturacağı temenni edilmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik kurul onayı gerektiren herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: No method requiring Ethics Committee permission was used in the study.

Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate is 100%.

Conflict of interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Akpınar, M. (2017). XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(2), 128.
- Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*. Türk Tarih Kurumu.
- Atatürk, Kemal. (1969). *Nutuk 1920-1927*, Ankara.
- Kültür Bakanlığı (1981). *Atatürk'ün milli dış politikası 1923-1938*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atatürk Araştırma Merkezi. (1945). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri I*. (1945). Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aydın, M. A. (1996). *Türk hukuk tarihi*. Beta Basım yayın.
- Bayur, Y.H. (1973). *Türkiye Devleti'nin dış siyaseti*. Türk Tarih Kurumu.
- Bilsen, M. C. (1935). *Lozan I*. Sosyal yayınlar.
- Bozkurt M.E. (1944). *Türk medeni kanunu nasıl hazırlandı? (Medeni Kanun'un XV. yıldönümü için)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Budak, M. (2002). *İdealden gerçeğe: Misâk-ı Milli'den Lozan'a dış politika*. Küre Yayınları.
- Dumanlı Ç. (2023). Müzakereden muahedeye: Türkiye ile İsviçre ilişkileri bağlamında Türkiye'deki İsviçreli göçmenlerin durumu (1918-1965). *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 1427-1451.
- Gönlübol, M. (1978). *Uluslararası politika ilkeler kavramlar kurumlar*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gönlübol, M. ve SAR, C. (1990). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1918 -1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kılıçoğlu, A. M. (2016). Medeni kanunumuzu nasıl değiştirdik. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 1717-1757.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev. Kıratlı, M.) Türk Tarih Kurumu.
- Ökçün, A. G. (1974). *Türk anlaşmaları rehberi, (1920-1973)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Soysal, İ. (1993). *Türk dış politikası incelemeleri için kılavuz (1919-1993)*. Eren Yayıncılık.
- Sönmezoğlu F. (2005). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. 4. Baskı. Filiz Kitabevi.
- Şimşir, B. N. (2006). Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılında Türk diplomatik temsilcilikleri ve temsilcileri (1920-1950), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 22(64-65-66), 15-90.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 05.05.1935, Devre: V, Cilt: 4, İçtima: F, s. 51.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 15.05.1926, Devre: 2, Cilt: 25, İçtima: 3, s. 119.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 17.02.1926, Devre: 2, Cilt: 22, İçtima: 3, s. 229-234.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 21.06.1927, Devre: II, Cilt: 33, İçtima: IV, s. 407.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 22.04.1926, Devre: 2, Cilt: 24, İçtima: 3, s. 173.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 23. 06. 1934, Devre: IV, Cilt: 23, İçtima: 3, s. 1-19.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 26.03. 1931, Devre: 3, Cilt: 26, İçtima: 4, s. 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 26.03.1931, Devre: 3, Cilt: 26, İçtima: 4, s. 114.
- TBMM, Zabıt Ceridesi, 23.05.1927, Devre: 2, Cilt:32, İçtima: 4, s. 384.
- Tunaya, T. Z. (2004) *Türkiye'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 26.10.1922, Devre: 1, Cilt: 24, İçtima: 8, s. 208.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (2023). Borçlar Kanunu.
https://tim.org.tr/files/downloads/mevzuat/borclar_kanunu.pdf E.T.: 12.12.2023.

Üçok, C. (1988). Hukuk devriminin nedenleri. *Bellekten* (Ata Özel Sayısı), 204(1-2), 1003-1011.

Versan, V, Jacop M. Landau (Ed.). (1999). *Türk hukukunda Kemalist reform ve etkileri Atatürk ve Türkiye'nin modernleşmesi*. (Çev. Alakuş, M), Sarmal Yayınevi.

Yalçın, S. (2000). *Atatürk'ün milli dış siyaseti*. Berikan Yayınları.

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi:

BCA, 30-10-0-0, 59/397/3, 30.09.1923.

BCA, 30-18-1-1, 8/50/5, 20.01.1924.

BCA, 30-18-1-1, 9/25/6, 14.05.1924.

BCA, 30-11-1-0, 5/14/10, 20.05.1924.

BCA, 30-18-1-1, 13/30/19, 24.05.1925.

BCA, 30-18-1-1, 13/30/19, 24.05.1925.

BCA, 30-18-1-1, 14/33/7, 31.05.1925.

BCA, 30-18-1-1, 15/50/1, 09.08.1925.

BCA, 30-18-1-1, 15/56/10, 13.09.1925.

BCA, 30-18-1-1, 18/21/2, 10.03.1926.

BCA, 30-18-1-1, 19/32/2, 12.05.1926.

BCA, 30-18-1-1, 20/56/2, 29.08.1926.

BCA, 30-18-1-1, 22/75/7, 08.12.1926.

BCA, 30-18-1-1, 23/19/8, 20.03.1927.

BCA, 30-18-1-1, 24/28/1, 08.05.1927.

BCA, 30-18-1-1, 24/29/19, 11.05.1927.

BCA, 30-18-1-1, 24/36/5, 01.06.1927.

BCA, 30-18-1-1, 25/43/12, 17.07.1927.

BCA, 30-10-0-0, 20/118/11, 04.03.1928.

BCA, 30-18-1-2, 1/5/4, 21.11.1928.

BCA, 30-18-1-2, 1/8/17, 12.12.1928.

BCA, 30-18-1-2, 1/10/1, 19.12.1928.

BCA, 30-18-1-2, 8/2/7, 08.01.1930.

BCA, 30-18-1-2, 10/21/6, 16.04.1930.

BCA, 30-18-1-2, 13/60/2, 03.09.1930.

BCA, 30-18-1-2, 14/61/11, 14.9.1930.

BCA, 30-18-1-2, 16/85/7, 31.12.1930.

BCA, 30-18-1-2, 17/9/17, 11.02.1931.

BCA, 30-18-1-2, 17/9/16, 11.02.1931.

BCA, 30-18-1-2, 19/24/15, 08.04.1931.
BCA, 30-18-1-2, 19/25/17, 08.04.1931.
BCA, 30-18-1-2, 21/50/1, 09.07.1931.
BCA, 30-18-1-2, 24/75/10, 15.11.1931.
BCA, 30-18-1-2, 24/79/14, 12.12.1931.
BCA, 30-18-1-2, 25/4/6, 13.01.1932.
BCA, 30-18-1-2, 26/20/3, 27.03.1932.
BCA, 30-18-1-2, 27/29/11, 24.04.1932.
BCA, 30-18-1-2, 27/30/1, 27.04.1932.
BCA, 30-18-1-2, 28/31/5, 27.04.1932.
BCA, 30-18-1-2, 29/45/8, 11.06.1932.
BCA, 30-18-1-2, 31/70/5, 16.11.1932.
BCA, 30-18-1-2, 31/70/4, 16.11.1932.
BCA, 30-18-1-2, 32/77/16, 19.12.1932.
BCA, 30-18-1-2, 35/25/2, 15.04.1933.
BCA, 30-18-1-2, 35/30/6, 26.04.1933.
BCA, 30-18-1-2, 36/36/7, 15.05.1933.
BCA, 30-18-1-2, 36/38/8, 23.05.1933.
BCA, 30-18-1-2, 39/65/4, 11.08.1933.
BCA, 30-18-1-2, 39/65/6, 11.08.1933.
BCA, 30-18-1-2, 39/65/5, 12.08.1933.
BCA, 30-18-1-2, 41/87/9, 07.1.1933.
BCA, 30-18-1-2, 41/91/1, 27.12.1933.
BCA, 30-18-1-2, 42/6/10, 10.02.1934.
BCA, 30-18-1-2, 46/45/3, 26.06.1934.
BCA, 30-18-1-2, 46/47/6, 02.07.1934.
BCA, 30-18-1-2, 48/63/4, 20.09.1934.
BCA, 30-10-0-0, 47/302/3, 21.10.1934.
BCA, 30-18-1-2, 49/78/2, 18.11.1934.
BCA, 30-18-1-2, 51/51/9, 24.01.1935.
BCA, 30-18-1-2, 51/8/9, 05.02.1935.
BCA, 30-18-1-2, 53/26/17, 15.04.1935.
BCA, 30-18-1-2, 55/45/7, 03.06.1935.
BCA, 30-18-1-2, 55/48/12, 08.06.1935.
BCA, 30-18-1-2, 61/5/20, 25.01.1936.
BCA, 30-18-1-2, 65/43/14, 26.05.1936.
BCA, 30-18-1-2, 65/44/7, 26.05.1936.

BCA, 30-18-1-2, 65/49/6, 08.06.1936.
BCA, 30-18-1-2, 66/58/3, 06.07.1936.
BCA, 30-18-1-2, 66/58/17, 08.07.1936.
BCA, 30-18-1-2, 69/82/3, 16.10.1936.
BCA, 30-18-1-2, 69/90/4, 24.11.1936.
BCA, 30-18-1-2, 70/98/7, 30.12.1936.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi:

BOA, HRSFR, 4/451/12, 03.11.1887.
BOA, HRSFR, 4./551/1, 28.12.1896.
BOA, HRSFR, 4/551/30, 24.12.1897.
BOA, İHR, 365/16, 21.04.1900.
BOA, YPRKNMH, 8/59, 10.04.1901.
BOA, HRSYS, 2105/56, 06.10.1915.
BOA, İDUİT, 12/72, 27.07.1916.
BOA, İDUİT, 1/51, 05.05.1919.
BOA, İDUİT, 1/10, 28.04.1921.
BOA, BEO, 4678/350793, 29.04.1921.
BOA, HRİM, 62/55, 25.11.1922.
BOA, HRİM, 69/55, 21.03.1923.
BOA, HRİM, 18/45, 18.04.1923.
BOA, HRİM, 72/38, 29.04.1923.
BOA, HRİM, 146/68, 11.06.1925.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi:

TDA, 540/44665/214792, 16.10.1928.
TDA, 540/44699/215012, 05.10.1932.
TDA, 540/44665/214791, 08.04.1936.
TDA, 540/44665/214767, 12.10.1937.